

PRZEMYSŁAW ŚLESZYŃSKI
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
e-mail: psleszyn@twarda.pan.pl

W kierunku komplementarnej koncepcji nowego atlasu narodowego Polski

Zarys treści. Artykuł zawiera opis działań podejmowanych w ostatnich dwóch latach, związanych z próbą wydania nowego atlasu narodowego Polski, w tym proponowane założenia wydawnicze. Przedstawiono historię prac organizacyjnych oraz koncepcję, starającą się dla osiągnięcia różnych celów (naukowych, edukacyjnych, prestiżowych itd.) łączyć różne formy wydawnicze atlasu, którą z tego powodu nazwano komplementarną. Wydaje się być ona kompromisem między stanem wiedzy, intencjami i pomysłami środowisk naukowych, a możliwościami technicznymi oraz organizacyjno-finansowymi.

Słowa kluczowe: kartografia atlasowa, atlas narodowy, Polska

1. Historia i stan prac nad trzecią edycją atlasu narodowego

W Polsce dotychczas wydano dwa atlasy narodowe: *Narodowy Atlas Polski* (1973–1978) oraz *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej* (1993–1997). Chociaż dzielą je zaledwie dwie dekady, powstały właściwie w różnych epokach, zarówno politycznych, jak i naukowo-technologicznych. W obydwu przypadkach były to opracowania na miarę ówczesnych możliwości i aspiracji, wykonywane wysiłkiem dużej części środowiska geografów i kartografów oraz mające szerokie oddziaływanie naukowe i społeczne. W obydwu przypadkach główny wysiłek naukowo-redakcyjny wydania atlasów wziął na siebie Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.

W przypadku dużych dzieł opracowywanych wiele lat lub nawet dziesięcioleci, w chwili ich wydania rodzą się pytania o aktualność treści. Dotyczy to szczególnie atlasów narodowych, z założenia mających dokumentować możliwie aktualny stan rozwoju państw, zgodny z naj-

nowszym stanem wiedzy, odkryciami i poglądami naukowymi.

Wydanie ostatniej części *Atlasu Rzeczypospolitej Polskiej (ARP)* miało miejsce w 1997 r. Niewątpliwie było to wielkie osiągnięcie naukowo-organizacyjne, ale od strony edycyjno-marketingowej „pudełkowa” forma, zasugerowana przez wydawcę, czyli Głównego Geodetę Kraju, wzbudzała i nadal wzbudza wiele uzasadnionych wątpliwości, podzielanych także przez autora tego tekstu. Podział na wiele luźnych arkuszy miał ułatwić korzystanie z atlasu oraz sprzyjać aktualizacji poprzez wydawanie kolejnych arkuszy, ale po kilku próbach prace te zarzucono. Ostatni spośród aktualizowanych arkuszy został wydany w 2002 r. i dotyczył wyborów prezydenckich w 2000 roku (M. Kowalski 2002). Wydanie *ARP* zbiegło się z wprowadzeniem nowego podziału terytorialno-administracyjnego kraju (1999), stąd też brak aktualizacji części społeczno-gospodarczej stał się szczególnie odczuwalny.

Po ukazaniu się *ARP* miało miejsce kilka inicjatyw, których celem było zdyskontowanie jego naukowego sukcesu i spowodowanie lepszego, bardziej przyjaznego odbioru. W roku 2001 Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN wydał *Komputerowy Atlas Geograficzny Polski*, będący próbą rozszerzenia *ARP* na multimedia. Wydany stosunkowo niewielkim wysiłkiem finansowym w ramach grantu byłego Komitetu Badań Naukowych, atlas ten wypełnił lukę na rynku rozwiązań cyfrowych. Istnieje on wyłącznie w formie elektronicznej na nośniku CD-ROM (*Komputerowy...* 2013).

W latach 2002 i 2003 Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN opracował na zlecenie GUGiK trzy szczegółowe propozycje

wydania nowego *Narodowego Atlasu Rzeczypospolitej Polskiej*. Były to kolejno atlas 9-tomowy, 2-tomowy i 1-tomowy. Prace te nie doczekały się kontynuacji.

Jesienią 2011 r. w „Przeglądzie Geograficznym” opublikowany został artykuł na temat idei oraz ramowej, wstępnej koncepcji nowego atlasu narodowego Polski (P. Śleszyński 2011). Było to swego rodzaju podsumowanie dotychczasowych wysiłków, głównie Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, wyjście naprzeciw nowym możliwościom i wpisanie się w postęp naukowo-technologiczny, wreszcie próba zdyskontowania wspaniałej okazji do wydania atlasu w związku ze zbliżającą się setną rocznicą odzyskania niepodległości. Rok 2018 byłby bowiem bardzo dobrym momentem, dającym naturalny powód do zaprezentowania aktualnej i wyczerpującej wiedzy o Polsce. W takiej konwencji atlas byłby też źródłem zasłużonej dumy i patriotyzmu obywatelskiego.

Wczesną wiosną 2012 r. zawiązała się grupa inicjatywna, utworzona przez geografów i kartografów związanych z IGiPZ PAN, Polskim Towarzystwem Geograficznym oraz Katedrą Kartografii Uniwersytetu Warszawskiego: Jerzy Bański, Marek Degórski, Tomasz Komornicki, Jerzy Ostrowski, Jacek Pasławski oraz Przemysław Śleszyński, który starał się animować różne przedsięwzięcia. Jeszcze w czerwcu 2012 r. odbyło się pierwsze spotkanie dyrekcji IGiPZ PAN z kierownictwem Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii w celu rozpoznania możliwości wydania nowego atlasu narodowego. GUGiK jest bowiem wskazany, zgodnie z *Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 3 października 2011 r. w sprawie rodzajów kartograficznych opracowań tematycznych* (podobnie jak na podstawie aktów wcześniejszych), do wydawania opracowań mających status atlasu narodowego. Trzeba tu podkreślić, że od początku idea atlasu spotkała się z dużą życzliwością ze strony urzędu, a zwłaszcza Jerzego Zielińskiego, dyrektora Departamentu Geodezji, Kartografii i Systemów Informacji Geograficznej.

Niewątpliwie nowy atlas narodowy jest wielkim wyzwaniem intelektualno-organizacyjnym, które przez to może zespalać różne wysiłki, podejmowane nie tylko przez świat nauki, ale również praktyki dla modernizacji kraju. Dlatego idea ta zyskała z czasem zainteresowanie i wsparcie ze strony innych instytucji, zwłaszcza

stowarzyszeń i organizacji naukowo-zawodowych: Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Komitetu Nauk Geograficznych PAN oraz Towarzystwa Urbanistów Polskich.

W czerwcu 2012 r. GUGiK w ramach procedury przewidzianej w prawie zamówień publicznych, ogłosił badanie rynku dotyczące „Przygotowania dwóch wariantowych założeń do Atlasu Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z recenzją oraz panelem eksperckim”. Ofertę takiego badania zgłosił IGiPZ PAN, jednak nie doszło ono do skutku. Późną jesienią 2012 r. Instytut Geodezji i Kartografii złożył Instytutowi Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN propozycję współpracy w zakresie opracowania atlasu. W dniu 22 marca 2013 r. odbyło się spotkanie przedstawicieli IGiPZ PAN oraz IGiK z głównym geodetą kraju, poświęcone omówieniu organizacyjnych i naukowych problemów związanych z wydaniem nowego atlasu narodowego Polski. Niecały miesiąc później (19 kwietnia) Katedra Kartografii UW zorganizowała seminarium, na którym prezentowano problemy koncepcyjno-realizacyjne, związane z planowanym atlasem¹.

W końcu kwietnia 2013 r. Główny Urząd Geodezji i Kartografii ogłosił postępowanie w ramach dialogu technicznego na „Opracowanie założeń redakcyjno-technicznych Cyfrowego Atlasu Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej”. Tym razem ofertę złożyło Konsorcjum IGiPZ PAN (Lider Konsorcjum) oraz IGiK (Uczestnik Konsorcjum). Niestety, choć rozpoczęcie prac nad atlasem wydawało się bliskie, również to zamówienie nie doszło do skutku z powodów finansowych, w tym sytuacji budżetowej państwa, stawiającej pod znakiem zapytania stabilność finansowania atlasu w najbliższych latach.

W chwili oddawania tego tekstu do druku (marzec 2014 r.) wciąż nie ma zapewnionego stabilnego finansowania atlasu narodowego. Nie trzeba wyjaśniać, jak martwi ten brak wsparcia. Środowisko geograficzne i kartograficzne, ale także cała nauka polska wydają się

¹ Sprawozdanie z tego seminarium znajduje się w 3 numerze „Polskiego Przeglądu Kartograficznego” z 2013 r. Ponadto idea nowego atlasu narodowego Polski była dotychczas dyskutowana przy kilku innych okazjach, w tym podczas 59 Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Poznaniu (5–8 września 2013 r.), Konferencji Polskiego Towarzystwa Informatyki Przestrzennej w Warszawie (24–26 września 2012 r.) oraz XXXV Ogólnopolskiej Konferencji Kartograficznej w Warszawie (24–25 października 2013 r.).

Ryc. 1. Lata ostatnich wydań atlasów narodowych i kompleksowych w Europie

Fig. 1. The years of recent publications of national and complex atlases in Europe

tracić wyjątkowo dobrą, pod wieloma względami niepowtarzalną okazję do zaprezentowania aktualnego stanu rozpoznania środowiska naturalnego kraju oraz jego różnorodnych systemów społeczno-gospodarczych, zgodnie z najnowszą wiedzą i ustaleniami wielu dziedzin nauki. Polska wkrótce będzie chyba jedynym dość rozwiniętym tej wielkości krajem w Europie, który nie będzie posiadał aktualnego atlasu narodowego. Nowe opracowania tego typu mają nie tylko bogate państwa, jak Niemcy czy Szwajcaria, ale też Bułgaria oraz sąsiadujące Czechy, Ukraina i Rosja. Pokazuje to wymownie polskie zaniedbania na tym polu (ryc. 1).

Chociaż cezura roku 2018 wydaje się dziś trudna do utrzymania, za wydaniem atlasu,

także w późniejszym terminie stoją te same rozliczne argumenty naukowe, praktyczne, edukacyjne oraz prestiżowo-reprezentacyjne. Wyłuszczone je w innym miejscu (P. Śleszyński 2011, 2012), ale dla porządku nadmiemy jedynie, że głównym celem opracowywania i wydawania atlasów narodowych jest podsumowywanie i syntetyzowanie aktualnej wiedzy na temat stanu i rozwoju różnorodnych struktur przyrodniczych, kulturowych, politycznych, społecznych i gospodarczych kraju w zgeneralizowanej formie. Ostatni wydany *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej* (1993–1997) znacznie się zdezaktualizował i Polska nie posiada wiarygodnego, kompleksowego źródła informacji w tym zakresie.

2. Problemy koncepcji i realizacji

W obecnej sytuacji warto przedyskutować możliwe warianty i sposoby realizacji nowego atlasu narodowego, dyskontując wiedzę i doświadczenie zdobyte podczas dwóch lat intensywnych starań o rozpoczęcie nad nim prac.

Kierunek współczesnych działań organizacyjno-wydawniczych na świecie wskazuje na coraz częstsze preferowanie rozwiązań cyfrowo-multimedialnych oraz wykorzystywanie platform i serwisów internetowych. Przemawia za tym postęp technologiczny i rosnące zasoby baz danych, a w szczególności danych przestrzennych. Niestety ma to swoją cenę. Według zebranych szacunkowych informacji źródłowych

(tabela 1), multimedialny elektroniczny atlas Szwajcarii (*Atlas der Schweiz 1-3* wydany na płycie DVD) tylko pod względem wynagrodzeń pracowników kosztował około 8 mln franków szwajcarskich, a utrzymanie amerykańskiej platformy internetowej (*National Atlas of United States*) pochłania około 2 mln dolarów rocznie. W Polsce niezbyt wyrafinowany pod względem form prezentacji portal geostatystyczny GUS kosztował według informacji przetargowej 3,8 mln zł, a rozpoczęta niedawno realizacja systemu geoinformacyjnego województwa dolnośląskiego, obejmującego bardziej kompleksowe i zbliżone do formuły atlasowo-encyklopedycznej „bazy wiedzy o regionie” – 66 mln zł. Przy tym zdarza się nierzadko, że tego typu

Tabela 1. Przykładowe koszty związane z realizacją wybranych projektów kartograficznych

Projekt	Wykonawca	Lata realizacji	Koszt
Prace merytoryczne i redakcyjne nad <i>Atlasem Rzeczypospolitej Polskiej 1993–1997</i>	głównie IGiPZ PAN	1991–1997	około 4,5 mln zł (150 arkuszy × 30 tys. zł)
<i>Komputerowy Atlas Polski</i> (mapa przeglądowa zawierająca 100 tys. obiektów oraz kilkaset map fizycznych i społeczno-gospodarczych)	IGiPZ PAN	1999–2000	wartość grantu KBN – 0,2 mln zł (bez kosztów utrzymania infrastruktury, etatów pracowników, oprogramowania); większość materiałów była już zgromadzona podczas realizacji <i>Atlasu RP</i>
Propozycja jednotomowego tradycyjnego atlasu narodowego typu „skandynawskiego”, o objętości 450 s. i formacie B4 (27×36 cm) z 2003 r.	IGiPZ PAN	2004–2006 (niezrealizowana propozycja)	2,2 mln zł (wyłącznie koszty autorskie i redakcyjno-kartograficzne)
Portal geostatystyczny GUS (jeden z krajowych geoportali)	GISPartner	2011–2013	3,8 mln zł (całość kosztów związanych z geoportalem GUS oszacował na 49 mln zł)
<i>Atlas der Schweiz 1–3</i> (wersje elektroniczne na DVD)	Institut für Kartographie und Geoinformation ETH	2000–2010	8 mln franków szwajcarskich (wyłącznie koszty osobowe pracowników – głównie kartografów)
<i>National Atlas of United States</i> (strona internetowa)	US Geological Survey	1997–2012	32 mln USD (2 mln USD rocznie)
Wstępne szacunki kosztów <i>Atlasu Narodowego Polski</i> z czerwca 2012 r. (wariantowe wersje „papierowe” z podstawową rozbudową elektroniczną, w tym wersją e-book oraz stroną internetową)	IGiPZ PAN	2013–2018	8–14 mln zł

Tabela 2. Porównanie charakterystycznych cech różnych form wydawniczych atlasu narodowego

Cecha	Zbiór drukowanych map (tradycyjny atlas)	Program komputerowy (DVD, CD-ROM)	Strona internetowa (portal tematyczny, geoportal)
Zakres tematyczny	Uporządkowana, przemyślana i zamknięta synteza	Bardzo duża pojemność informacyjna	
Struktura i komplikacja wewnętrzna	Ograniczenie w stosunku do objętości	Szerokie możliwości rozbudowy wewnętrznej	
Generalizacja	Stosunkowo duża	Możliwość elastycznego podejścia do generalizacji ilościowej i jakościowej	
Interoperacyjność i multimedialność	Znikoma, minimalna	Bardzo duża	Największa
Aktualizacja	Konieczność nowych edycji	Aktualizacja (<i>upgrade</i>) lub nowa edycja	Możliwość permanentnej aktualizacji i zmian w strukturze zawartości
Możliwości konwersji do innych form („ucyfrowienie/uksiążkowanie”)	E-book lub dosyć dużo związane formy pochodne	Słabe ze względu na trudności w generalizacji oraz inną metodykę wizualizacji kartograficznej	
Użyteczność i dostępność	Dzieło wzorcowe i prestiżowe, raczej słabo dostępne (chyba że jest udostępniane przez sieć www)	Dostępność umiarkowana, związana z koniecznością posiadania programu i instalacji	Najwyższa dostępność i użyteczność
Koszty	Najniższe, jednorazowe	Wysokie, jednorazowe	Niskie początkowe, dość wysokie aktualizacyjne
Sposoby finansowania	Dotacja celowa, sponsorzy		Konieczność zapewnienia stabilnego finansowania w długim okresie

nowatorskie, ale drogie projekty mają opóźnienia i nie zawsze kończą się sukcesem. Wydaje się zatem, że u źródeł obaw na obecnym etapie planowanej realizacji cyfrowego atlasu narodowego może stać ryzyko zbyt dużych kosztów i niepowodzenia przedsięwzięcia².

W przypadku atlasu narodowego najważniejszą kwestią jest ustalenie szczegółowego zakresu tematycznego, w tym możliwości dokonania zadowalającej syntezy kartograficznej obejmującej całokształt zjawisk i procesów przestrzennych w określonych ramach cza-

sowych. Jest to podstawowy problem merytoryczny, który determinuje formę atlasu, dalszą organizację prac, szczegółową zawartość i strukturę treści, podział zadań oraz harmonogram i koszty. Główne pytania, które się tu nasuwają, dotyczą m.in. koncepcji hierarchii i struktury zawartości oraz stopnia generalizacji treści. Dopiero na tej podstawie można wnioskować o możliwym stopniu „ucyfrowienia”, czyli o roli i udziale rozwiązań multimedialnych i interaktywnych, zwłaszcza portalu i wersji elektronicznej oraz wewnętrznej struktury i modeli powiązań między tradycyjnym wydawnictwem książkowym a stroną internetową oraz programem DVD.

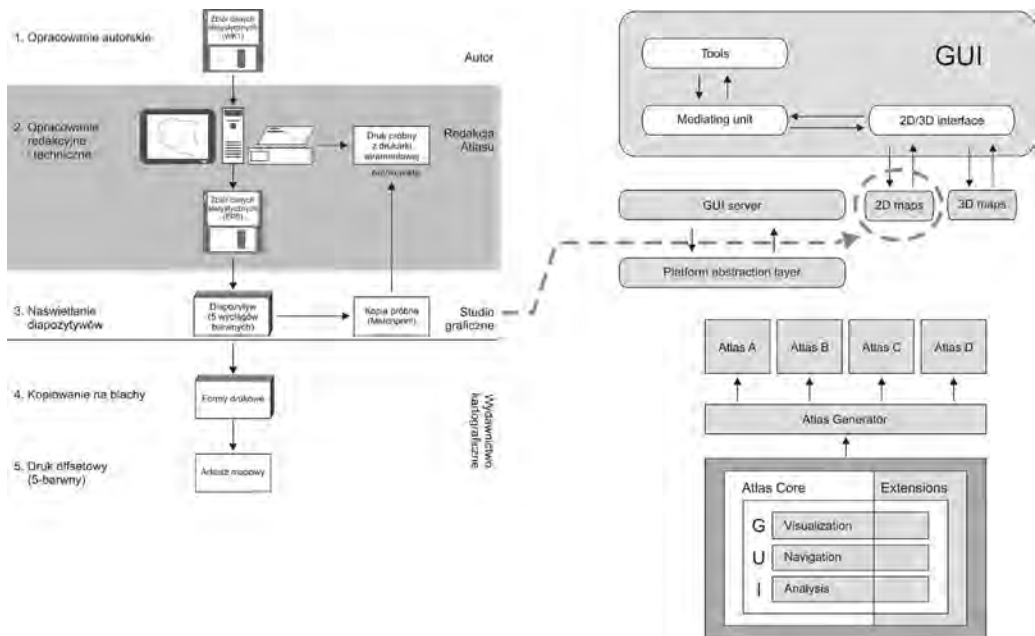
Trzeba tu zatem podkreślić, że rozwiązania dotyczące formy atlasu muszą być podporządkowane merytorycznej zawartości, a nie odwrotnie. Wydaje się, że w dotychczasowych

² Autor tego tekstu, pomimo wielu argumentacji „za” (w tym wprost zapisanego w dokumentacji GUGiK wymogu „cyfrowej” wersji atlasu), od początku nie był entuzjastą kosztownych i skomplikowanych rozwiązań informatycznych, ale bardziej tradycyjnej i pewniejszej w skutecznej realizacji formy atlasu – co oczywiście nie wyklucza uzupełniających, czy niekiedy nawet równoległych form cyfrowych.

dyskusjach zbyt wiele uwagi poświęcano samej formie (cyfrowy, papierowy, multimedialny itd.), a kwestie naukowo-merytoryczne schodziły niestety na dalszy plan.

Wady i zalety różnych rozwiązań kartograficzno-wydawniczych zestawiono w tabeli 2. Ze względu na zakres tematyczny, tradycyjna forma książkowa zapewnia najlepsze możliwości uzyskania zgeneralizowanej i usystematyzowanej wiedzy, podczas gdy rozwiązania

w wersji tradycyjnej opracowanie i zredagowanie mapy jest końcowym efektem prac, to w przypadku rozwiązania cyfrowego oznacza to dopiero pierwszy ich etap, związany dalej z rozbiorem na poszczególne elementy i warstwy, koncepcją modelu organizacji, zasilania i wizualizacji danych, opracowania platformy informatycznej, metadanych, zapisu w postaci narzędzi informatycznych, sformułowania interfejsu, walidacji, testowań itd. (ryc. 2). To głów-

Ryc. 2. Porównanie modelu organizacyjnego *Atlasu Rzeczypospolitej Polskiej* i *Atlas der Schweiz 3.0* (źródło: materiały nieistniejącej już Pracowni Kartografii i Systemów Informacji Geograficznej IGiPZ PAN oraz Instytutu Kartografii i Geoinformacji w Zurychu (R. Sieber i in. 2009, R. Sieber i in. 2011))

Fig. 2. Comparison of the organizational model of the *Atlas of Republic of Poland* and *Atlas der Schweiz 3.0* (source: materials of the dissolved Cartography and GIS Laboratory at the Institute of Geography and Spatial Organization of the Polish Academy of Sciences and the Institute of Cartography and Geoinformation in Zurich (R. Sieber et al. 2009, R. Sieber et al. 2011))

cyfrowe są zdecydowanie bardziej nastawione na dużą pojemność informacyjną, połączone z interoperacyjnością i dość elastyczną generalizacją. Te ostatnie przewyższają też wersje tradycyjne pod względem możliwości rozbudowy i permanentnej (w przypadku portalu internetowego) aktualizacji, ale dlatego też charakteryzują się większą komplikacją wewnętrzną pod względem modeli organizacji danych i ich prezentacji (wizualizacji). Przez to są niewspółmiernie drogie i dłuższe w realizacji. Jeżeli

nie z tego powodu rozwiązania cyfrowe są znacznie droższe i dłuższe w realizacji.

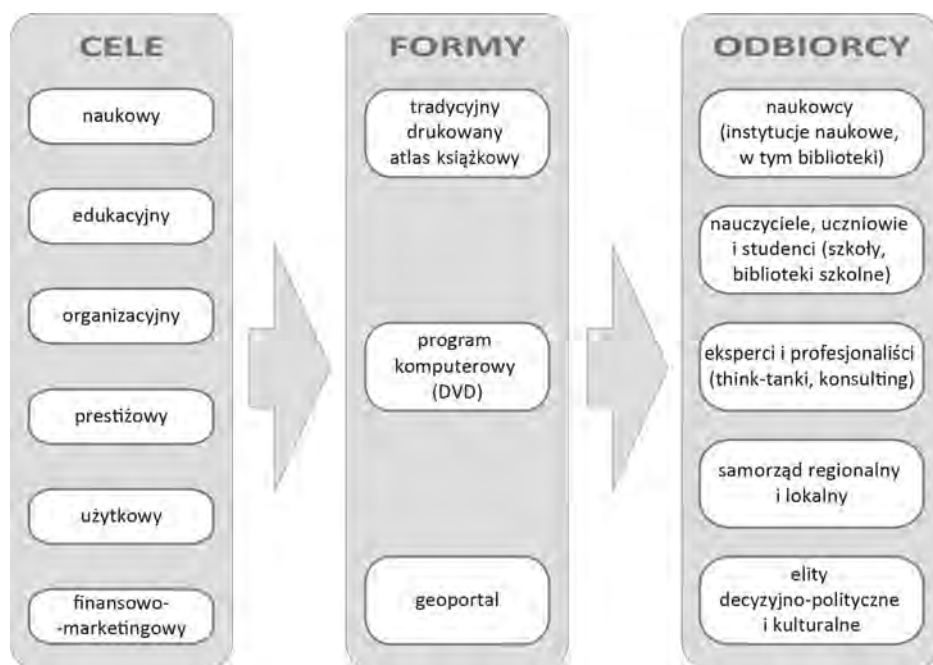
3. Koncepcja komplementarna

Biorąc pod uwagę dotychczasowe doświadczenia oraz powyższą skrótową dyskusję, aby idea atlasu narodowego się powiodła, w obecnych i spodziewanych w najbliższych latach warunkowaniach konieczne jest podejście bardziej pragmatycznie, nie tylko pod względem

naukowym, ale także finansowym i organizacyjnym. Należy przygotować bardziej racjonalne i uzasadnione założenia redakcyjno-techniczne atlasu, związane z realnymi możliwościami wykonania, jak też uzyskaniem najlepszych efektów naukowo-kartograficznych w stosunku do ponoszonych kosztów. Wydaje się, że należy wrócić do pierwotnej koncepcji, proponowanej od początku przez IGiPZ PAN, opartej przede wszystkim na tradycyjnej, drukowanej wersji. Nie oznacza to w żadnym razie rezygnacji z rozwiązań cyfrowych, ale umiejętnie ich dowiązanie do głównego produktu atlasowego.

z punktu widzenia ilości i różnorodności informacji oraz sposobów i form jej systematyzacji i prezentacji daje wersja cyfrowa (DVD, CD-ROM) oraz strona internetowa (portal tematyczny, geoportal).

Jak się wydaje, przedstawione rozwiązanie powinno zapewniać uzyskanie największej racjonalności i efektywności osiągnięcia różnych celów poprzez zróżnicowane formy wydawniczo-dystrybucyjne. Innymi słowy, cele takie jak naukowy, prestiżowy, praktyczny powinny być realizowane za pomocą najodpowiedniejszych dla nich środków. Koncepcję taką można nazwać komplementarną, z uwagi na uzupełnia-

Ryc. 3. Matryca zależności celów, form i odbiorców w koncepcji komplementarnej atlasu narodowego
Fig. 3. The matrix of relations between goals, forms and recipients in the complementary concept of the national atlas

Należy też przyjąć, że poszczególne formy atlasu, zgłaszane przez różne środowiska, nie powinny być względem siebie konkurencyjne. Należy dążyć do tego, aby wykorzystać zalety wymienionych form do realizacji różnych celów i odbiorców atlasu. Zbiór drukowanych map (tradycyjny atlas „papierowy”) jest najlepszą formą z punktu widzenia kompleksowości i syntezy wiedzy. Z kolei najlepsze możliwości

nie lub dopełnianie się różnych podejść do realizacji poszczególnych celów (ryc. 3). Koncepcja komplementarna może być zatem realizowana pod następującymi względami:

- naukowym (merytorycznym) – zapewnienie możliwie szerokiego ujęcia różnych zagadnień tematycznych w różny sposób (ta sama informacja może być zgeneralizowana ilościowo i jakościowo w różny sposób);

- edukacyjnym – transfer wiedzy naukowej i rozwiązań (metod) kartograficznych o różnym stopniu trudności („hermetyczności”) dla różnych grup użytkowników, zarówno profesjonalnych (wzorcowe dzieło w tradycyjnej formie), jak i mniej wyrobionych (wersja „skandynawska”);

- organizacyjnym – włączenie w prace i współdziałanie instytucji, posiadających doświadczenie w różnych zakresach oraz uzyskanie przez to efektów synergii;

- użytkowym – dotarcie do różnych grup użytkowników i uzyskanie wysokiej przydatności i użyteczności atlasu w społeczeństwie oraz wśród elit decyzyjnych;

- prestiżowym – zaspokojenie aspiracji oraz materializacji wiedzy i doświadczenia różnych środowisk;

- finansowo-marketingowym – finansowanie różnych form atlasu z różnych źródeł dla różnych odbiorców oraz próba połączenia sukcesu naukowego z komercyjnym.

Najważniejszy cel naukowy w największym stopniu powinno spełniać podstawowe, wzorcowe i „prestiżowe” opracowanie kartograficzne, w tradycyjnej drukowanej formie książkowej. Musiałoby ono powstać w pierwszej kolejności, jako swego rodzaju „atlas-matka”. Ze względu na kierunek zmian we współczesnej kartografii, być może byłaby to ostatnia, historyczna wręcz szansa wydania atlasu narodowego w formie tradycyjnej. Taka forma może budzić wątpliwości i dawać argumenty sceptykom, że atlas nie będzie „nowoczesny”, ale może być także dużym atutem, pozwalającym wykazać, że najlepsze są sprawdzone, uzasadnione koncepcyjnie i metodologicznie rozwiązania i to one powinny być nadal fundamentem kartografii. Niezależnie od formy papierowej, „atlas-matka” mógłby być dystrybuowany jako e-book.

W drugiej kolejności powinien być opracowany zgeneralizowany jakościowo i ilościowo atlas multimedialny w konwencji „skandynawskiej”, ale również poszerzający niektóre zagadnienia niemożliwe do prezentacji w formie „papierowej”, zwłaszcza zobrazowania trójwymiarowe (np. DTM) oraz umożliwiający interaktywność (np. nakładanie treści map). Spełniałby on przede wszystkim cele edukacyjne i byłby swoistym transferem skomplikowanej nieraz wiedzy naukowej do przeciętnego odbiorcy. Rola edukacyjna jest szczególnie wdzięczna i mogłaby być przedmiotem różnego

rodzaju innych rozszerzeń, takich jak np. „papierowy” atlas szkolny, mapy ścienne itp.

Równoległe mógłby powstawać portal kartograficzny (zapewne jako kolejny narodowy geoport), zawierający aktualizowane i bardziej szczegółowe (mniej zgeneralizowane) wybrane zagadnienia, zwłaszcza z zakresu społeczno-gospodarczego i umożliwiający tworzenie własnych map na podstawie danych społeczno-gospodarczych, zapewniając wysoką interaktywność. Portal atlasowy spełniałby zwłaszcza cele użyteczne, związane z zapotrzebowaniem na aktualną, wyczerpującą i profesjonalną wiedzę o przestrzeni kraju.

Trzy omówione formy atlasu narodowego mają też przełożenie na kwestie dystrybucyjno-marketingowe oraz mogą determinować źródła finansowania. Podstawowe dzieło książkowe jako znacznie tańsze od rozwiązań cyfrowych mogłoby być sfinansowane przez Główny Urząd Geodezji i Kartografii (koszt takiego przedsięwzięcia szacowano w 2012 r. na 8–14 mln zł przez około 6 lat). Najtańsze, a zarazem niosące nadzieję na zysk finansowy rozwiązanie multimedialne (wraz z atlasem szkolnym, mapami ściennymi itp.), mogłoby być z powodzeniem zrealizowane przez wydawnictwo komercyjne, wyłonione w drodze konkursu. Najdroższe i najdłuższe w czasie rozwiązanie geoportowe mogłoby być z kolei sfinansowane przez agendy rządowe, najbardziej zainteresowane stroną aplikacyjną przedsięwzięcia, związaną z posiadaniem aktualnej informacji o procesach i przekształcaniach środowiska przyrodniczego i antropogenicznego.

4. Wnioski i zadania na przyszłość

Idea nowego *Narodowego Atlasu Polski* powstała w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, ale ma wymiar uniwersalny. Atlas narodowy bowiem to dzieło szczególne, wiążące się z potrzebą wszechstronnej i rzetelnej syntezy wiedzy o zróżnicowaniach przestrzennych i procesach zachodzących w kraju, jak również pokazania i wykorzystania tych zagadnień dla szeroko rozumianej polityki rozwoju.

Przedstawiona tu koncepcja komplementarna wydaje się być kompromisem między stanem wiedzy, intencjami i pomysłami środowisk naukowych a możliwościami technicznymi oraz

organizacyjno-finansowymi. W dalszej kolejności koncepcja ta powinna być poszerzana i uszczegóławiana zwłaszcza o takie elementy, jak:

1) zakres treści naukowo-kartograficznej atlasu z podziałem na części tematyczne oraz propozycje konkretnych tematów;

2) optymalne podziały zagadnień tematycznych między wersje książkową, DVD i WWW, w tym możliwe rozszerzenia i aktualizacje map;

3) sposoby uzyskania najwartościowszych i najciekawszych zagadnień do przedstawienia na mapach (np. konkursy, granty na wykonanie map);

4) możliwości rozszerzenia o nowe, unikatowe, wartościowe lub komercyjne moduły (mapy tyfologiczne lub wersja tyfologiczna atlasu, upowszechnienie istniejących dawnych map topograficznych, zwłaszcza WIG-owskich i in.);

5) założenia redakcyjno-kartograficzne, w tym spodziewane formaty i objętości, propozycje skal i generalizacji;

6) rodzaje i pochodzenie źródeł informacji oraz podkładów;

7) możliwości i sposoby aktualizacji;

8) harmonogramy i koncepcje organizacyjne wraz z propozycjami instytucji i osób odpowiedzialnych za poszczególne „odcinki realizacyjne”;

9) ustalenie, jak poszczególne elementy merytoryczne i formy atlasu narodowego wpisują się w koncepcję polityki informatyzacyjnej państwa (Dyrektywa INSPIRE, Strategia Rozwoju Społeczeństwa Informatycznego, Program Zintegrowanej Informatyzacji Państwa, Program Operacyjny Polska Cyfrowa i in.);

10) założenia i analizy marketingowo-dystrybucyjne, definiujące także potrzeby odbiorców;

11) realistyczne kosztorysy, zapewniające uzyskanie optymalnego stosunku jakości do ceny (efektywność kosztowa).

Wielkie dzieła wymagają wspólnoty aspiracji i spajających idei, a te w coraz większym stopniu również kompromisów. Tak było w przypadku poprzednich dwóch atlasów narodowych, wydanych w różnych epokach społeczno-politycznych i naukowo-technologicznych. Pomimo olbrzymich nieraz różnic koncepcyjno-wydawniczych, ograniczeń finansowych, cenzury itd., pozwalało to przełamywać jednostkowe ambicje instytucjonalne, czy nawet ludzkie i jednoczyć różne środowiska wokół kluczowych celów, jak też poszerzać krąg odbiorców. W przypadku nowego atlasu narodowego Polski taką naczelną spajającą ideą mogłaby być zbliżająca się setna rocznica odzyskania niepodległości. Atlas powinien być zatem nie tylko namacalnym dowodem wysokich kompetencji i profesjonalizmu środowisk naukowych, ale także źródłem zasłużonej dumy narodowej i patriotyzmu obywatelskiego.

Warto również podkreślić, że idea atlasu narodowego krystalizuje się w czasie szerokiej dyskusji na temat monitoringu rozwoju oraz zagospodarowania kraju i regionów, intensywnego tworzenia krajowych baz danych przestrzennych oraz wprowadzania w życie Dyrektywy INSPIRE i jej polskich aktów wykonawczych. Aby dyrektywa ta spełniła oczekiwania oraz była pożądanym przełomem w rodzimej praktyce wykorzystania i dostępu do danych przestrzennych, konieczne jest równoległe zapewnienie kompleksowych ujęć kartograficznych oraz generalizacji i syntezy tych danych w postaci nie tylko cyfrowych, ale i tradycyjnych projektów atlasowych.

Literatura

- Gawryszewski A., 2011, *Pracownia Kartografii i Systemów Informacji Geograficznej Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego PAN, 1953–2010*. „Przegl. Geogr.” T. 83, z. 2, s. 267–280.
- Komputerowy Atlas Geograficzny Polski IGiPZ, 2013, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, <http://www.igipz.pan.pl/zsigik-projekty-kap.html> [10.12.2013].
- Kowalski M., 2002, *Wybory prezydenckie 2000, wybory parlamentarne 2001*. W: *Atlas Rzeczypospolitej*

- Polskiej*. Warszawa: Główny Geodeta Kraju, arkusz 75.6 (13 map, 2 wykresy).
- Sieber R., Geisthövel R., Hurni L., 2009, *Atlas of Switzerland 3 – A Decade of Exploring Interactive Atlas Cartography*. W: *Proceedings 24th International Conference of the ICA, Santiago de Chile*, 12 s., http://www.atlasderschweiz.ch/files/2013/11/AoS3_paper_ICC09_rsg.pdf
- Sieber R., Hollenstein L., Odden B., Hurni L., 2011, *From Classic Atlas Design to Collaborative Platforms – The SwissAtlasPlatform Project*. W: *Pro-*

ceedings of the 25th International Conference of the ICA, Paris, France, http://www.atlasderschweiz.ch/files/2013/11/ICC2011_SwissAtlasPlatform.pdf
 Śleszyński P., 2011, *O potrzebie nowego Atlasu Narodowego Polski i innych kompleksowych opraco-*

wań kartograficznych. „Przeł. Geogr.”, T. 83, z. 4, s. 543–556.

Śleszyński P., 2012, *Nowy Atlas Narodowy Polski*. „Przeł. Urbanistyczny”, nr 4, s. 93–97.

Towards a complementary concept of a new national atlas of Poland

Summary

Keywords: atlas cartography, national atlas, Poland

After the *Atlas of Republic of Poland (Atlas Rzeczypospolitej Polskiej)* appeared in 1997, several initiatives aiming to build on its scientific success took place. In 2001, the Institute of Geography and Spatial Organization of Polish Academy of Sciences published the *Computer Atlas of Poland (Komputerowy Atlas Polski)*, and later, in 2002–2003 three detailed versions of a new national atlas were prepared for publication, but never finalized. In autumn of 2011, there appeared an idea of publishing a new national atlas for the centennial of Poland's regaining its independence, 1918–2018 (P. Śleszyński, 2011).

Considering all previous experience and conditioning, the idea of the atlas has to be approached more pragmatically in the next few years, from the point of view of science, financing and organization. Various publication forms proposed by different circles should not compete with one another. The strongest advantages of each form should be used preserving their scientific value.

From the point of view of complexity, generalization, knowledge synthesis and the level of content the best form is the traditional “paper” atlas, comprising a well-considered set of maps. However, from the point of view of quantity and variety of contained information as well as the ways and forms of its systematization and presentation – the best possibilities are provided by a digital version (DVD, CD-ROM) and a website (thematic website, geoportal). Scientific, educational, prestige-related, practical and other goals should be realized with the help of most adequate

means. This concept may be labeled as complementary. It can be realized in terms of science (ensuring a wide take on thematic problems in a variety of ways), education (transfer of scientific knowledge and cartographic methods of varying complexity to different user groups), organization (involving various institutions with their unique experience), usability (reaching a variety of user groups), prestige and financing-marketing.

The most important, scientific objective can best be reached with a basic, exemplary and “prestigious” cartographic elaboration in a traditional printed book-plate form.

Next should be a multimedia atlas in “Scandinavian” convention, broadening some notions otherwise impossible to be presented in the “paper” form, especially 3D imaging (e.g. DTM). It would attain mainly educational goals and provide access to often complex scientific knowledge to a lay user.

Simultaneously, a cartographical website could be created (probably as yet another national geoportal) containing updated and more detailed problems, especially socio-economic in character, allowing for the creation of one's own maps on the basis of socio-economic data and ensuring a high interactivity. The website could satisfy the need for an up-to-date, comprehensive and professional knowledge about the area of the country.

The presented concept aims at a compromise between the knowledge, intentions and ideas of the scientific circles on the one hand and technical and organizational-financial possibilities on the other.

Translated by M. Horodyski